

Tischnerova abeceda

A B C **D** E F

G H I J K L

M N O **P** Q R

S T U V **W** X

Y Z

Výbor z myšlenek Józefa Tischnera

Uspořádal Wojciech Bonowicz

Triáda

Tischnerova abeceda

Výbor z myšlenek Józefa Tischnera

Uspořádal Wojciech Bonowicz

Copyright © Józef Tischner, 2012

This translation is published by arrangement with
Społeczny Instytut Wydawniczy Znak
Sp. z o. o., Kraków, Poland.

Selection & Preface © Wojciech Bonowicz, 2023
Translation © Jiří Červenka & Martin Veselka, 2023
ISBN 978-80-7474-414-3
ISBN (PDF) 978-80-7474-431-0
ISBN (ePub) 978-80-7474-432-7
ISBN (mobi) 978-80-7474-433-4

Myšlení v radostném duchu

Zkuste si ho představit... Je polovina osmdesátých let, zimní noc, jsme v centru Krakova. V pět hodin ráno, nebo dokonce možná už ve čtyři se v jednom z bytů v nejvyšším podlaží Domu akademického duchovenstva rozsvěcí světlo. Józef Tischner, kterému je v té době kolem pětapadesáti, vstává, holí se a staví na kávu. Tu pije silnou a sladkou, s několika lžičkami cukru nebo medu. Čte, dělá si poznámky a v sedm hodin schází dolů, aby odsloužil mši. Půl hodiny nato usedá do společné jídelny. Nemá-li žádnou přednášku nebo schůzi, vrací se ke své práci. V jednu hodinu je oběd.

Pak se začnou objevovat hosté. „Jediné, co mě v semináři nenaučili, je vyhazovat lidi za dveře,“ zavtipkuje Tischner v jednom rozhovoru. U dveří jeho bytu klepou opravdu všichni – kurýři podzemního hnutí Solidarita, kolegové z redakce časopisu Tygodnik Powszechny a z nakladatelství Znak, seminaristé na opravné termíny zkoušek či mladé herečky, které od něj žádají radu v obtížné životní situaci: „Otče, prosím vás, co je potřeba, aby mohl proběhnout křest dítěte?“ – „Dítě,“ odpovídá s úsměvem Tischner. O půl sedmé je večere. Nemá-li žádnou návštěvu, může se pak vrátit k četbě nebo psaní. Na stole mu leží polský překlad Hegelovy *Fenomenologie ducha* s vlnovkou podtrženými pasážemi. A vydání některého ze spisů Emmanuela Lévinase v originále. A možná i samizdatové vydání esejů Jana Patočky...

Tischner je v té době už natolik známou osobností, že na jeho mše a přednášky proudí davы. Pozoruhodné je, že ani přes nátlak státní moci s ním nepřerušují styky laické univerzity, které s ním spolupracují a dále jej zvou na svou půdu. Tischner tedy přednáší v Krakově na Papežské teologické akademii, kam kromě kleriků zavítává čím dál víc laiků, ale i na Státní vysoké škole divadelní či na Jagellonské univerzitě. Tam se s ním setkávám i já, od roku 1985 student polonistiky, pro niž tento kněz a filosof připravoval tematické přednášky. Velice dobře si vzpomínám na první přednášku, jíž jsem se zúčastnil. Do místnosti vstoupil vysoký statný muž v poněkud těsné a lehce vyšisované bundičce a v místy prodřených manšestrových kalhotách. Přednáškový sál byl nabitý, část posluchačů seděla dokonce na podlaze hned vedle katedry. Tischner vytáhl z aktovky své poznámky a zahájil dosti náročné pojednání na téma filosofie práce. Vzpomínám si na dojem, jaký to ve mně zanechalo: venku za oknem ponurá realita, neuplynul ještě ani rok ode dne, kdy tajná policie zavraždila kněze Jerzyho Popiełuszka, a Tischner nás tady s klidem, krok po kroku, zasvěcuje do problematiky, která jej zajímá. Neignoruje to, co se děje venku, právě naopak, chce však, abychom si uvědomili, že v tom přednáškovém sále probíhá cosi podstatného – když člověku seberou svobodu vnější, je jeho jedinou obranou svoboda myšlenková.

To je Tischner osmdesátých let 20. století – autor *Etiky solidarity*,^① knihy, v níž se filosofickým jazykem pokusil popsat zkušenost dělnické revolty v Polsku v srpnu 1980 a to, co následovalo po ní. Právě tato kniha se přičinila o to, že Tischner vešel v širší známost po celém Polsku a začal se o něj zajímat i svět. Filosoficky zaměřená práce byla totiž napsána přístupným jazykem, takže ji četli jak intelektuálové, tak dělníci. Když polská komunistická moc vyhlásila výjimečný stav, začala vyčázet *Etika solidarity* v samizdatu a tajná policie pak pronásledovala všechny, kteří knihu šířili. Na Tischnerovy přednášky jsme docházeli s vědomím, že mohou být kdykoli zakázány. Proslýchalo se, že po Krakově koluje seznam nepohodlných kněží, které se chystá státní moc „umlčet“ – jméno autora *Etiky solidarity* figurovalo v tomto soupisu také.

A pak přišel rok 1989 a Tischner se stal jedním z těch, kteří pomáhali polské společnosti při přechodu z komunismu k demokracii. Hodně v té době psal o úzkosti ze svobody. Dostal se mimoto do střetu s mnoha kolegy z církve, neboť je kritizoval za to, že místo aby lidem pomáhali zorientovat se v nové situaci, tak jen podněcují jejich obavy. Působilo mu starosti, že katolická církev, jež byla v osmdesátých letech pro mnohé oporou a oázou svobody, se o deset let později stavěla vůči rodící se demokracii do opozice a domáhala se většího vlivu

① Český překlad vyšel roku 1985 v mnichovském exilovém nakladatelství Opus Bonum. Překladatel není uveden, autorem předmluvy je Karel Skalický. – Poznámka překladatele.

na podobu státu a legislativy. Trpělivě vysvětloval, proč není vhodné směřovat politiku a náboženství, a především využívat náboženství jako zbraň v politickém boji. „Copak lidé z církve potřebují ještě jinou formu moci nad člověkem, než je ta, kterou jim dává přirozená lidská potřeba Boha?“ tázal se. „Vystává zde riziko, že sápe-li se církev po jiné moci, zbaví ji lidé té moci, kterou skutečně má.“

Nebyl nijak zvláště radikálním kritikem, jeho kritika však zaznívala zevnitř církve – a to se nelíbilo církevním hierarchům ani části věřících. Jiná jejich část naopak našla v Tischnerovi svého mluvčího. Reprezentoval pro ně křesťanství dialogu, křesťanství, které se nebojí otázek ani konfrontací. „Podle mého názoru si naši pozornost zaslouží zejména otázka, co nám Evangelium může říct o lásce k nepřítelům,“ uvedl v rozhovoru z roku 1995. „Co to znamená milovat nepřátele? Nejen činit jim dobré, ale v určitém smyslu, z hlediska křesťanského myšlení, vycházet z toho, že možná mají pravdu oni. Právě v tom spočívá láska k nepřítelům – abychom odkrývali, že jejich ‚nepřítelství‘ je v jistém smyslu ospravedlněné. Čím? Našimi chybami.“ Když se jej ptali, jestli takový postoj není klasickým příkladem krasodušnosti, uvědomíme-li si, že se objevují i nepřátelé cyničtí a spor o mravní hodnoty je pro ně ryze intelektuální hrou, Tischner odvětil: „Samozřejmě, může to být cynik – my počkáme. Může to být skeptik – my počkáme. My máme natolik rozvinutý smysl pro humor, že s cyniky budeme ještě cyničtější a se skeptiky ještě skeptičtější. Ale nastane chvíle, kdy narazíme na

lidskou autenticitu – a v takovém okamžiku se vše nebývale zjednoduší! Pak se to, co bylo obtížné, vyjeví jako nesmírně snadné.“

Tischner totiž zároveň reprezentoval to, co kdysi označil jako „myšlení v radostném duchu“. Sám byl člověkem radostným a klidným, třebaže coby polemik býval břitký a neústupný. Jeho kritika však nikdy nebyla cílena osobně, vždy se zaměřovala na názory, demaskovala lži, objasňovala nedorozumění. Jejím cílem bylo přesvědčovat, nikoli udolat. V běžném každodenním životě se na Tischnerově tváři zpravidla zračil úsměv. Kdosi o něm prohlásil, že byl „chodící nadějí“ – člověkem, při němž se vám zkrátka chtělo žít. Jeho blízký přítel filosof Krzysztof Michalski napsal, že u Tischnera „jsme dostávali dodatečnou příležitost k tomu, abychom odhalili krásu života, sladkou chuť světa, díky němu jsme mohli zahlédnout drobný paprsek slunce tam, kde jsme čekali jen prach, bláto a špínu. Tischner nám pomáhal otevřít se světu, což znamená především chápat jiné lidi – a tak nás všechny zároveň mobilizoval k tomu, abychom vytrvale prolamovali zotročující skořepinu petrifikovaných idejí, dlouholetých zvyklostí a hluboce zakořeněných předsudků. Pomáhal nám být svobodnými.“

Tischnerova abeceda je výběrem úryvků z jeho knih a rozhovorů. Publikace tohoto typu mohou být různé. Tato je především průvodcem po pojmech. Existuje totiž určitý soubor pojmů, kolem nichž Tischnerovo myšlení bez ustání kroužilo. Není přitom nijak na škodu, že jsou to pojmy obecné. Podstatné je, že alespoň hrubě

vymezují oblast jeho zájmů – jako filosofa, náboženského myslitele, duchovního a publicisty. To je první kritérium jejich výběru – snaha dozvědět se, co a jak Tischner psal a pověděl kupříkladu o svobodě, lásce a svědomí, o pravdě a solidaritě, o nebi a pekle. K tomu přistupují témata spjatá s jeho životní zkušeností. Snažil jsem se je sice pouze naznačit, je však náročné pochopit Tischnerovo myšlení, aniž jsme si vědomi určitých okolností z jeho biografie.

Je tu ještě druhé kritérium – náš výbor zohledňuje situaci, v níž se dnes nacházíme. Naše doba bývá označována jako přelomová. V této „převratné hodině“ se hrává důležitou úlohu – přinejmenším v naší části světa – stále ještě křesťanství a naděje v něm obsažená. Bez ohledu na to, co hovoří statistické údaje o počtu praktikujících věřících, zůstává křesťanství i nadále důležitou zdrojnicí myšlenek a obraznosti, které formují náš život. Smíme tedy ještě mít „naději na naději“? tázal se Tischner. Dokáže se křesťanství vymanit z pasti zpolitizování a ukázat světu své široké obzory? Tischner byl přesvědčen, že je to nejen možné, ale vysloveně nutné. Tam, kde křesťanství vystupuje nikoli jako ideologie, nýbrž jako nabídka možnosti osvobodit se od tlaku veškerých ideologií, může sehrát ozdravnou úlohu. Měl pravdu? Byl by dnes schopen nás o tom přesvědčit?

Do Tischnerovy abecedy jsem rovněž zařadil jména některých významných osobností. Zeptáte se snad, proč zrovna tato a jiná ne? Vybral jsem takové postavy, které – podle mého soudu – měly na Tischnerovo myšlení největší vliv. Ale přeci jen s jednou výhradou: vybral

jsem pouze dva filosofy, a to ty, s nimiž se Tischner osobně setkal a jejichž vzájemné přátelství nebylo jen spřízněností v rovině čtenářské – jedná se o Romana Ingardena a Leszka Kołakowského. V opačném případě bych musel do hesláře vřadit Sokrata, svatého Augustina, Hegela, Kierkegaarda, Husserla, Heideggera, Marcela, Lévinase a mnohé další. Pak by ovšem kniha nabobtnala do takových rozměrů, že by se rázem stala nepraktickou.

Soupis hesel v Tischnerově abecedě by mohl být dvojnásobný nebo trojnásobný. Podstatnější však bylo vybrat z toho, co je zajímavé, to, co je užitečné, co dnes můžeme – a odkažme nyní na jednu z Tischnerových metafor – s prospěchem „strávit“. Není to tedy celý Tischner, není to ani Tischner v kostce, potažmo – jak se v Polsku říká – „v pilulce“. Jsou to spíše z Tischnera vyextrahované „pilulky“ na různé choroby naší doby. Ovšem jestli opravdu budou účinné, to už je jiná věc.

Wojciech Bonowicz

Bůh

Bůh působí v lidské duši (...) s láskou, nenápadně. Písmo Svaté říká, že „nezlomí nalomenou třtinu“. Člověk je takovou nalomenou třtinou, kterou je možné snadno zničit. Člověk žije různými iluzemi, různým neklidem. Velice těžce nabývá těch nejprostších pravd. Bůh člověku umožňuje získat tyto pravdy v náležitém čase. Všechno je dílem času. Člověk musí ke všemu dozrát. (Víra z poslechu, s. 54)

Ve světě existují Boží stopy – stopy Boha jako Stvořitele. Ale živý Bůh, živý Spasitel, je mezi námi natolik, nakolik jsme si ho zvolili. Boha si zvolit můžeme, a také nemusíme. Když si Boha nezvolíme, On nebude mezi námi. To je objev a velké docenění naší svobody. Bůh je mezi námi v míře odpovídající naší volbě. Bůh nám pomáhá svou milostí volbu provést. Avšak tato milost nikoho nenutí, aby volbu uskutečnil. Člověk volí: volí lidé, volí rodiny, volí národy. Pokud volit nebudou, Bůh mezi lidmi nebude. (...) Bůh přichází prostřednictvím lidské svobody. (Víra z poslechu, s. 78)

Běžně se říká, že člověk hledá úplné štěstí, ale na této zemi ho najít nemůže, proto „se otevírá“ Bohu. Z toho vyplývá, že víra je úzce spjatá s touhou po štěstí – je plodem této touhy. (...) Při porovnání těchto a jim podobných moudrů v sobě cítím sílící nesouhlas. Myslím si: kdo hledá tímto způsobem, nenajde nikdy. „Otevře se“ štěstí a... nepotká milost. Potká ho to, co potkalo

nevěstu z Písni písní: otevřela dokořán dveře svého domu a ženich odešel. Proč? Z prostého důvodu: kdo se otevírá, určuje ženichovi, kam může. Kdo chce vidět, chce uzavřít Boha pouze ve svých očích; kdo chce slyšet, přizpůsobuje jeho hlas hlasům tohoto světa. Co z toho, že uvidí a uslyší, když ten, koho spatří a uslyší, už nebude Bohem? Za Boha bude pokládat svou vidinu. Proto chci tomu, kdo mě přesvědčuje, že hledá Boha a nenachází ho, říci: možná bude lepší, když toho necháš.

Vztah mezi vírou a hledáním je opačný, než se obvykle zdá. Hledání není zdrojem víry, ale víra je zdrojem hledání. Nikdo nehledá, když nevěří, že najde. Hledá ten, kdo věří. Tehdy určitě nehledá své neštěstí. Musí však být připraven i na neštěstí. Bůh přichází nejen jako štěstí nešťastných, ale také jako neštěstí šťastných. Míra lidského štěstí není mírou Boha. (Pochopit vlastní víru, s. 15–16)

Svatý Jan z Kříže píše zcela jasně o tom, že duše, která chce potkat Boha, musí popřít a ze sebe odstranit všechno, co tam bylo dosud. Musí popřít svou paměť proto, že Bůh přichází k člověku vždy jinak, než přicházel dosud. Žádné slovo nemůže pojmut Boha a jeho bohatství. Žádný duchovní prožitek, žádná duchovní extáze nemůže Boha obsáhnout. A proto člověk, který se zamiloval do nějakého jednoho slova, do jednoho citového vytržení, zůstane jako ten pocestný, který se upjal jen na to, co vidí před sebou. (Víra z poslechu, s. 59)

V lidském životě (...) jsou dva druhy setkání s Bohem. Jedno takové, kdy člověk vztáhne ruku a řekne: Bože, dej; Bože, poraď, uzdrav; Bože, udělej zázrak. Jsi bohatý, jsi mocný, jsi všemohoucí. To jsou setkání nejčastější. Lidé přicházejí k Bohu jako ke zdroji bohatství – s nataženou rukou. Jsou však i jiná setkání s Bohem, taková, která se trochu podobají setkáním v Betlémě, kdy lidé přicházejí nikoli proto, aby Bůh dal, ale proto, aby oni Bohu dali cosi svého. Při těchto druhých setkáních se odehrává cosi úžasného. Chudí lidé náhle zjišťují, že jsou bohatí. Ti, kteří nemají nic, jsou přesvědčeni, že toho mohou dát Bohu ze sebe ještě velmi mnoho. Ti, kteří trpí bídou, se náhle cítí lepší, než jsou. To je velice důležité. Jsou taková setkání s Bohem, kdy se člověk najednou cítí lepší, než sám je. Cítí, že může víc, než se dosud domníval. (Víra z poslechu, s. 286)

„Člověk se stává ateistou, když pocítí, že je lepší než jeho Bůh.“ Tato myšlenka Pierra Proudihona mi připadá velmi poučná. Má vzpoura proti Bohu, zavržení Boha a lhostejnost vůči Bohu – to všechno tkví v přesvědčení, že jsem v jistém smyslu „lepší než Bůh“. Ale i naopak: všechny návraty k Bohu souvisejí s přesvědčením, že Bůh mně, ubohému člověku, dovolí stát se být trochu lepším. (...) Cestu k Bohu otevírá má pochybnost o vlastní dobrotě. Člověk hledá Boha, když vidí, že nejen není lepší než Bůh, ale ani než ostatní lidé. (Pochopit vlastní víru, s. 30, 33)

Není většího nepřítele pravdy o Bohu coby otci lidstva než závist ukrytá v každém z nás. Když jí povolíte uzdu, nejenže rozdělí jednoho Boha na množství bohů, ale ještě k tomu vyvolá válku mezi námi. (Láska nám rozumí, s. 125)

I kněz má samozřejmě mnoho otázek, s nimiž si nedokáže poradit. Kdysi mou švagrovou, ovlivněnou četbou Kierkegaard, znepokojila Izákova oběť a začala se mě vyptávat, jak je třeba chápat ten úryvek z Bible. Nedala pokoj a nedala. A co já s tím? Napsal jsem to snad já či co!? Dokonce ani kněz není povinen nakládat si na bedra příliš těžké břemeno a snažit se něco vysvětlit místo Pána Boha. Ať i On toho také trochu vysvětlí... (Přesvědčit Pána Boha, s. 11)

Blahoslavení jsou písní, kterou zpívá Bůh, když chválí své stvoření. V modlitbě pak člověk pěje píseň chvály Bohu, a zde je tomu obráceně. Je to Bůh, kdo říká: blahoslavení... Blahoslavení, tedy hodní obdivu, skutečně velcí a vznešení. (...) Bůh jako by formuloval příkázání pro sebe sama, ne pro lidi. Nepřikazuje: buď chudý..., pouze sděluje, co je mu milé. A když je mu něco milé, nemůže to zavrhnout, a tedy za to na sebe bere v jistém smyslu odpovědnost. (Přesvědčit Pána Boha, s. 206)

Bůh samozřejmě počítá s mým obdivem. Neříká nám však: „něco za něco“. Spíše říká: „když budeš méně křičet, více uslyšíš“. (...) To je pokus o usmíření člověka s ním samým. Člověk nemá měnit svůj vztah k Bohu,

ale k sobě samému. Pak se změní i to první. (Přesvědčit Pána Boha, s. 208–209)

Viz také Ježíš Kristus, Křesťanství, Víra.

Církev

Bránit církev znamená: ukazovat, čím ona opravdu je. Čím je církev? Je hlasem transcendentna, které k nám promlouvá. (...) Bůh k nám promlouvá vtělený do hlasů tohoto světa – je v šelestu, v šumění, v lidském volání. V tom spočívá paradox Boží přítomnosti mezi námi: hlas, jímž mluví Bůh, je zároveň hlasem, který chce Boha přehlušit. Taková je církev: [je] hlasem i šumem, zpěvem i skřípotem. Kritika církve spočívá v tom, že rozlišuje mezi šumem a zpěvem. Je zapotřebí naslouchat tak, abychom zaslechli v lidských hlasech velkou Boží píseň procházející dějinami. (Nešťastný dar svobody, s. 163)

Katolická církev má v sobě velký paradox: je institucí, která podléhá pravidlům, jimiž se řídí všechny instituce, zároveň však je orgánem, který si dělá nárok na to, jak nakládat s Boží milostí, jíž může disponovat – jak sama tvrdí – jen Bůh. Kromě toho je církev faktem všestranně zakotveným v dějinách. Jen málokdo může opakovat: *nihil novi sub sole*. Zároveň však jako jen málokdo může také říci: nelze dvakrát vstoupit do téže

řeky. Život církve spočívá v neustálém navazování na minulost a zároveň i v neustálém začínání znova. (Myšlení podle Evangelii)

Jistě ne všechno, co v církvi bylo a je, vyžaduje „zakonzervování“. Podle jakých měřítek však o tom rozhodnout? Rozhodně to nejde vyřešit abstraktním způsobem. Do jisté míry o tom rozhodne život sám. Já to vidím asi takto: lidé vstupují do církve z různých důvodů. Zde se naskytá otázka: co způsobuje, že v ní zůstávají? Teologové říkají, že milost. Jistě mají pravdu. To však neznamená, že by všechno, co s tím souvisí, bylo tajemstvím. Mně se zdá, že zůstávají ti, kteří v církvi a skrze církev nacházejí existenciální nabídku heroismu coby pravdy pro sebe. Lidé nevstupují do církve proto, aby „měli lehčí život“. Nevstupují tam ani proto, aby „to v životě měli těžší“. Vstupují tam proto, že v církvi nacházejí svědectví o heroickém rozměru lidské existence. Každý, kdo je v hloubi duše přesvědčen, že sám sebou se může stát pouze za předpokladu jakéhosi heroismu a prostřednictvím moudrého zasvěcení života rozumné životní oběti, se musí dříve nebo později zamyslet nad tím, co mu církev nabízí. A co mu církev může říci? Ať už mu řekne cokoli, důležité je jedno: její slovo musí vycházet z Evangelia. (Myšlení podle Evangelii)

V polské církvi panuje zarážející nevzdělanost. Učíme toho hodně, ale špatně. Většina problémů v naší církvi spočívá v nedostatečném vzdělání. Kdo dokáže vysvětlit, co znamená Druhý vatikánský koncil, svobodný trh,

demokracie nebo pluralitní kultura? Ještě větší problém představuje nedostatek mystického života v církvi.

Střezme se však zjednodušování. Náboženský život v Polsku je přes spoustu nedostatků skutečným životem. Stále cosi zaniká a vzniká. Je to obrovská řeka s mnoha proudy. (Přesvědčit Pána Boha, s. 52)

[Pokud jde o polskou církev,] není přehnané znepokojení nutné. Nehrozí vznik nějakých herezí. Naše doba není dobou Lutherovou a dobou protestantismu v Německu. Avšak i zanedbatelné příčiny mohou vést k vážným důsledkům, tedy k odchodu lidí z církve. Řeknu nyní něco, co bude znít tvrdě, ale je to pravda. Ve svém životě jsem potkal velice málo nevěřících, kteří poté, co si přečetli Marxe, Nietzscheho nebo Renana, odešli z církve - nespátřil jsem tedy „nebe v plamenech“, o němž psal Parandowski. Viděl jsem ale hodně lidí věřících, kteří odešli z církve, zklamáni katolíky a knězi s chladným srdcem a chabým rozumem. (Nepovolali mě do Vatikánu)

[Moje křesťanství] je křesťanstvím otce Konstantyho Michalského, otce Klósaka, otce Michała Hellera, otce Pietraszka a otce Wojtyły. Je to především svět lidí, kteří ve svém životě působí svým bližním dobro a neodsuzují je. Svět řeholnic, které pracují bez oddechu, svět mých přátel kněží, kteří chtějí poskytnout lidem vše, co jen mohou. Je to však i svět hledajících (...), kteří chodí kolem kostela, protože v něm tuší světlo, ale nedokážou projít tou temnou kostelní zdí,

která je dělí od světla. Snažím se tu zeď prosvětlit. (Mezi Pánem a farářem, s. 563)

Boj o moc vede k tomu, že se obraz podstaty církve může jevit velmi rozmazaně. Veškerá pozornost různých pozorovatelů se upíná na záležitosti druhého a třetího řádu. Bůh právních předpisů nahradí Boha Evangelia, přírodní zákony zatlačí do stínu zákon Evangelia, svatost života zakryje svatost lidské dobré vůle a důstojnost národa vstřebá důstojnost každé lidské osoby. Lidé se budou ptát: kde je církev a její milost? A církev schová svou milost do stínu politických sporů, jako by spása potřebovala politiku, a ne politika spásu. (Dotěrnost moci)

Polsko se řídí kapánek iracionálními náladami. A lze to jen stěží vysvětlit. Země se zmocňuje podivná nálada rozkročená od lásky po nenávisť a tak dále. Musím říci, že církev není „organizace“, která by se s lidmi mazlila. Církev dokáže šlápnout na kuří oko. Ne všichni dokážou pochopit, že pokud církev někomu šlápně na kuří oko, nedělá to proto, aby ho zničila, ale proto, aby mu pomohla. Je však třeba říci, že ze strany církve dnes často dochází k necitlivému jednání a k mnoha způsobným bolestem by ani nemuselo dojít, na druhé straně však je - a to je potřeba zdůraznit - u nás v Polsku hodně podrážděnosti a přecitlivělosti. Taková je situace. To však není vysvětlení, ale spíše konstatování. (Hodina upřímnosti)

Já se nesnažím kritizovat [v církvi] něco, co nemohu ovlivnit. Já se snažím udělat něco pro křesťanskou filosofii v Polsku a dosáhnout toho, aby se stala filosofií s širokým obzorem a velkým srdcem, učinit z ní filosofií, která v člověku dokáže pochopit jeho neklid. Protože rozumět člověku znamená sdílet jeho neklid. (Hodina upřímnosti)

Není pravda, že krize církve začala po Druhém vatikánském koncilu. Krize církve začala mnohem dříve a koncil měl být reakcí na tuto krizi. (...) Církev ztrácela na významu ve všech oblastech společenského, ba i náboženského života. Například co se týče vědy, nejevila zájem o nejdůležitější poznatky soudobého myšlení. Spor s Galileem v podstatě trval dál. Pokud jde o oblast politiky, církve nevěděla, jak se vyrovnat s otázkou demokracie, zvláště s ideou lidských práv. V náboženské oblasti sílil zájem o jiná náboženství. Na rozdíl od středověku se v nové době žádný z velkých myšlenkových směrů nezrodil uvnitř církve. Před koncilem připomínala církev muzeum, které žilo především svým vnitřním životem. (Svět se změnil k lepšímu)

Radost, kterou koncil způsobil, tak trochu připomíná radost lékaře, jenž objevil lék. Radost mu nezpůsobila nemoc, ale lék. (...) Koncilu šlo v podstatě o to, aby se církev vrátila do stavu vymezeného hranicemi Evangelia. A domnívám se, že právě to bylo příčinou onoho nadšení – pokud se lidem správně vysvětlí Evangelium,

pak nemůže nic zabránit tomu, aby ho nepřijali... (Svět se změnil k lepšímu)

Od doby koncilu začala být církev jednoznačně christocentrická. Nikoli teocentrická, ale christocentrická. (...) Středem víry není Bůh coby stvořitel a vládce světa, ale Kristus coby vykupitel člověka. To se odráželo v mnoha oblastech života, zvláště v přístupu k problému lidských práv. Teocentrismus tvrdí: dost už bylo řečí o právech člověka, teď ale věnujme pozornost tomu, jaká práva má Bůh ve vztahu k člověku. Podle christocentrismu tam, kde je Bohem Kristus a kde se nedělá rozdíl mezi právy Boha a člověka, jsou lidská práva současně právem Božím. To je ohromný přelom. (Svět se změnil k lepšímu)

Abychom pochopili, čím byla církev a její přístup k demokracii před koncilem, měli bychom si přečíst, co říká arcibiskup Lefebvre. V každém případě to byl vzdělaný teolog. Jeho doktrína je zarážející: žádný ekumenismus, žádný dialog, ale vláda katolicismu s tolerancí vůči nevěřícím... V současném světě je to přítakání totalitarismu, navíc to odporuje duchu Evangelia.

Nechci nikoho vykazovat z církve, nejsem si však jistý, zda samo odmítnutí koncilu nevyklučuje z církve. Lefebvre se s církví definitivně rozešel proto, že vysvětlil biskupy. Ve skutečnosti však k rozchodu s církví vedla celá jeho doktrína. Jak se ale vyrovnat se situací, kdy někdo zastává tutéž doktrínu jako Lefebvre, pouze s tím rozdílem, že nesvětí kněze? (Svět se změnil k lepšímu)

Křesťanství, to je velmi rozmanitá setba. Napadá mě jeden takový příklad. Měl jsem spolužačku, která byla ve straně. Ta měla známého, rovněž člena strany, který pocházel z velmi početné venkovské rodiny. V březnu 1968 se jeho syn zapletl do „politiky“. Na „opačné“ straně čili na straně revizionismu. Pro otce to byl šok. Gomulka v té době káral ty, kteří špatně vychovávají své děti. Tento člověk byl stranickým funkcionářem a bál se o své místo. Pohrozil synovi, že ho vyhodí z domu a že ho vydědí. Bavil se o tom s tou mou spolužačkou. Bez ohledu na to, že byla ve straně, řekla mu toto: „Měl jsi osm sourozenců a jenom ty jediný jsi byl nevěřící. Pomyšli jen na to, co to znamenalo pro tvou matku. A chtěla tě snad vyhodit z domu a vydědit?“

Tento příklad dokazuje, že zrno křesťanství klíčí i v lidech, kteří – tak jako ta moje spolužačka – se k němu nehlásí. To, že komunismus v Polsku vypadal jinak než v Kambodži, je ovšem dědictvím křesťanství. (Přesvědčit Pána Boha, s. 177-178)

Proces sekularizace se nedá vysvětlit jinak, než když se na podstatu celé věci podíváme blíže. Vždyť je přece naprosto nemyslitelné, aby lidé všeobecně zavrhovali zvěst, která je dobrá. (...) Netkví náhodou problém v tom, že jim není prezentována jako dobrá zvěst? Dnes je hlavní starostí církve v zásadě to, aby byla tím, čím ve skutečnosti je. Aby sama sebe neoblékala do šatů, které jen skrývají její skutečnou podstatu.

Když člověk hledí na všechny ty tenze – často velmi bolestivé –, tak mnoho lidí nad tou bolestí zavírá oči.

Raději se na ně nedívají. I mnozí duchovní se raději nedívají. Mnozí umírají s přesvědčením, že jsou svědky neštěstí. (...) Se mnou je tomu naopak. Domnívám se, že z toho všeho napětí vzejde neobyčejně hluboká pravda, hlubina skutečnosti.

Jen si vzpomeňte, jak se kdysi Nietzsche dohadoval s církví a jak se přel s Pánem Bohem. Je přece známo, jaký byl vznětlivý. Myšlenky mu neprocházely mozkiem, ale celým tělem. A na závěr tohoto velkého sporu však řekl: „No ovšem, ale čím bychom bez církve byli.“ (Tischner čte katechismus, s. 203–204)

Viz také Jan Pavel II., Ježíš Kristus, Kněz, Křesťanství.

Člověk

Člověk je takovým stromem, který v sobě pociťuje dobro, a proto nechce rodit špatné plody. (Myšlení podle hodnot, s. 508)

Věda rozumí tomu, co znamená „zdravý člověk“ a „nemocný člověk“, rozumí tomu, kým je člověk podnikavý, člověk významný, dobře vyvinutý a špatně vyvinutý – ale neumí vysvětlit, kdo je dobrý člověk. To však neznamená, že bychom neměli jakousi intuitivní představu dobrého člověka, bez ohledu na vědu. S dobrými lidmi se můžeme setkat všude: na ulici, ve škole, v úřadě, v dělnických či venkovských bytech. Někdy je poznáme

podle jejich činů, někdy vyzařuje jejich dobrota přímo – z tváře, z očí nebo z tónu hlasu. Dobrotu je možné vidět. Mezi našimi poznávacími schopnostmi máme jakýsi smysl pro dobro. Máme dar rozlišovat povahy. Je to smysl a dar takřka neomylný. Právě on je zdrojem naší důvěry, s níž přistupujeme k některým lidem.

Člověk je jedinou bytostí v okruhu našeho pozorování, v níž a skrze níž můžeme pozorovat to, čím je dobro. Věci, které nás obklopují, jsou vhodné nebo nevhodné, krajiny bývají krásné, plody stromů chutné. Ale dobří mohou být pouze lidé. (Výpravy do země filosofů, s. 92–93)

Lidská dobrota má mnoho jmen. Zde jsou některá z nich: obětavost, pravdomluvnost, velkomyslnost, trpělivost, pracovitost, vytrvalost, ochota pomoci, oddanost, věrnost. Dobrota je – jak se zdá – jedna, ale vyskytuje se a projevuje v různých podobách. Závisí to na okolnostech. Například ve světě lži dává o sobě dobrota vědět jako pravdomluvnost. Ve světě neúcty se dobrota stává pro člověka zvláštní poctou. V nespravedlivém světě se dobrota projevuje jako boj za spravedlnost. Dobrý člověk je nepochybně „člověkem myslícím“, *homo sapiens* – ale zároveň je i kýmsi víc. Dobrý člověk je rovněž „člověkem společenským“, *animal sociale* – ale zároveň i kýmsi víc. Dobrota určuje základní směr myšlení „člověka myslícího“ a základní směr angažovanosti „člověka společenského“. Dobrota se jeví jako všeobecný princip. Ona tu je, ale být nemusí – protože člověk může být i zlý.

Dobro nebo zlo závisí na určité naší volbě. (Výpravy do země filosofů, s. 93–94)

Člověk je bytost, která vstává z mrtvých. Z mrtvých vstává nejen na konci, ale i během celého svého života. Zmrtvýchvstání provází člověka každý den, každou hodinu. Člověk vždy vstává z mrtvých z prachu a popela a probouzí se do nového života. To probouzení se do nového života nás přibližuje k Zmrtvýchvstání, jímž před staletími vstal z mrtvých jako první z nás Kristus. (Víra z poslechu, s. 119)

V podobenství o rozumných a pošetilých pannách (...) je poučení a varování. Není dobré, když člověk prochází životem a nemá s sebou světlo. Ženich projde kolem nepovšimnut. Ale ještě horší je, když má světlo a neví, na koho s ním má čekat. (Víra z poslechu, s. 23)

Skutečná lidská dobrota se projeví tehdy, když nás potká neštěstí. Nejčastěji člověk před neštěstím utíká, před pohledem nebo před myšlenkou na ně. A zvláště utíká před neštěstím druhého člověka. Rád ale vypráví o vlastním neštěstí. Kdysi se mi přihodila následující věc: během jednoho dne za mnou přicházeli různí lidé, tak jsem si řekl, že si zapíšu, o čem se mnou budou mluvit. V devadesáti procentech případů jsem si musel poslechnout vyprávění o jejich vlastním neštěstí. Nechtěli slyšet o ničem jiném, nechtěli vůbec poslouchat, jen povídali o svých neštěstích. Neštěstí to nebyla příliš velká, pouze taková obyčejná, která život přináší:

nějaké potíže se zkouškou, s nějakou chorobou, nějaký problém, nejčastěji materiální. Lidé povídají o svých neštěstích, ale nechtějí poslouchat o neštěstích jiných lidí. Proto je tak těžké, aby byli dobří. (Víra z poslechu, s. 215)

V naší době platí toto pravidlo: zkompromitovat člověka víc, než se on zkompromituje sám. (...) Veškerá marxistická hermeneutika podezření se zaměřila na to, aby člověka demaskovala, ponížila, obnažila jeho slabosti. Stačilo čekat, až se podezření stane skutkem. A člověk se opravdu stával horším, než ve své podstatě byl. Odpovědí na tento postoj byl hezký výrok mého přítele, vynikajícího polského psychiatra, profesora Kępińskiego: „Léčit, a neodsuzovat!“ Pomáhat, nikoli soudit. Dopracovat se v člověku k vrstvě, z níž můžeme odvodit smysl pro dobro. Bohužel i dnes je v nás ještě hluboko usazen mechanismus, kdy semeleme všechny lidi dohromady. (Tázat se tázajících)

Člověk se liší od jiných bytostí na této zemi tím, že (...) dokázal odpovědět na zlo dobrem. To nedokážou ani andělé, protože andělé žádné zlo nepocítují. Ale člověk zlo pociťuje. A může zlo proměnit v dobro. Může tvořit dobro ze zla, s nímž přijde do styku. V tom spočívá velikost člověka, v tom spočívá jeho důstojnost, jeho tvořivost. Člověk nedokáže z ničeho stvořit stromy, kameny či domy, ale dokáže udělat větší div: ze zla stvořit dobro. (Víra z poslechu, s. 229)

Našemu století vévodí spor o člověka – o jeho pravdu, a dokonce o jeho bytí. Jestli člověk nezemřel? Jestli vůbec žil? Kým člověk je? A dějiny století skýtají krajní odpovědi: na jedné straně bestialita Osvětami a Kolymy, na druhé straně Matka Tereza a mnoho jí podobných. Která z těch odpovědí je ztělesněním skutečné pravdy o člověku? Na konci století, jak se zdá, převládá pesimismus. Člověk prohrál své lidství. Je však pesimistický postoj zcela oprávněný? Ať už byly hrůzy století jakékoli, člověk nad nimi zvítězil. Pád totalitních systémů nepřišel z nebe – byl plodem lidské svobody a lidského hrdinství. Výčet hrdinů našeho století je nekonečný. S tímto dědictvím vstupujeme do nového věku. Jde pouze o to, abychom neztratili paměť. (Myšlení podle Evangelii)

Viz také Drama, Lásky, Naděje, Smrt, Svoboda, Život.

Dialog

Aby se dialog mohl uskutečnit, jsou zapotřebí dvě věci: nejprve uši a pak ústa. Nejprve nasloucháme, potom mluvíme. (Víra z poslechu, s. 290)

Správný dialog stojí na určitém předpokladu, který musí přijmout – výslovně nebo mlčky – obě strany: ani já, ani ty nejsme sami o sobě schopni poznat skutečnou pravdu, pokud zůstaneme jeden druhému vzdáleni

a uzavření mezi stěnami svých obav, ale musíme na sebe pohlédnout jaksi zvenčí, já tvýma a ty mýma očima, musíme porovnat v rozmluvě naše pohledy a teprve pak jsme schopni najít odpověď na otázku, jak na tom opravdu jsme. Pokud se dívám na sebe výhradně svými očima – znám jen část pravdy. Pokud ty hledíš na sebe svými očima, znáš také jen část pravdy. Ale také naopak: když já hledím na tebe a beru v potaz pouze to, co sám vidím, a když ty hledíš na mě a přihlížíš pouze k tomu, co vidíš ty – oba dva podléháme částečnému přeludu. Úplná pravda je plodem společné zkušenosti – tvé o mně a mé o tobě. (Etika solidarity, s. 22)

První podmínkou dialogu je schopnost „vcítění se“ do názorového stanoviska toho druhého. Nejde však jen o to vcítění, ale ještě o cosi – o uvědomění si, že ten druhý má ze svého hlediska vždy trochu pravdu. Nikdo se neuzavírá sám v sobě dobrovolně, vždy má k tomu nějaký důvod. Je nutné tento důvod uznat. V prvních slovech dialogu je obsaženo přesvědčení: určitě máš trochu pravdu. S ním jde ruku v ruce další, neméně důležitá podmínka: já určitě nemám stoprocentní pravdu. Tímto vyznáním se obě strany jaksi povznesou nad sebe sama a vyкроčí směrem ke společnému názoru na věci a problémy. Když začínám dialog, jsem tudíž připraven uznat pravdu toho druhého za součást mé pravdy o něm a pravdu o sobě pokládat za součást jeho pravdy. Dialog znamená vytváření vzájemnosti. (Etika solidarity, s. 22-23)

Můj protějšek mi položil otázku. Poznám to podle hlasu, očí či z výrazu obličeje. Otázka však není pauzou v řeči, ani zábleskem oka, ani výrazem obličeje. Otázka je požadavkem. Ten, kdo se ptá, si činí právo na odpověď. První odpovědí na otázku je uvědomění si, že *musím* odpovědět. V onom *musím* cítíme přítomnost jiného člověka. Jiný člověk je ve mně přítomen díky tomu, co pro něj musím učinit; a já jsem v něm přítomen díky tomu, co on musí udělat pro mne. Pouto, které mezi námi vzniká, je poutem zá-vazku. Zá-vazek znamená vázanost povinností. (Filosofie dramatu, s. 16-17)

Dialog znamená, že lidé vykročili ze své skrytosti, přistoupili k sobě a začali si vyměňovat slova. Počátek dialogu – vyjití ze své samoty – je už velkou událostí. Je nutné učinit první krok, překročit práh, podat ruku a najít společné místo k rozmluvě. Toto místo už nebude úkrytem, v němž člověk přebývá sám se svým strachem, ale místem setkání, počátkem jakési vzájemnosti a snad i počátkem společného domu. Kolik jen překážek musíme překonat, aby dialog začal! A kolik trpělivosti, aby pokračoval! Museli jsme nejen překonat strach a zbavit se předsudků, ale i najít takový jazyk, který je srozumitelný pro obě strany. Nemůže to být jazyk pouze nějaké skupiny, tím spíše ne jazyk pomluv a urážek, či dokonce jazyk vzájemného obviňování. „Vaše slovo budiž ano, ano – ne, ne; co je navíc, je ze zlého.“ Jazyk srozumitelného dialogu je „jazykem věčným“, tedy jazykem, který „se věci týká“. To, co je černé, nazýváme černým, to, co je bílé, nazýváme

bílým. Nikdo se nesnaží dělat z bolesti slast. (Etika solidarity, s. 21)

Teze, která je podmínkou každého dialogu: to, co říká ten druhý o mně, není nikdy úplná nepravda. Abychom dospěli k úplné pravdě o sobě, musíme vzít v potaz názor toho druhého. Vybudování mostu mezi lidmi je velmi těžké. Téměř všichni jsme bytostmi schopnými dialogu, myslím však, že každý z nás má i takovou zkušenost, kdy nemůžeme s někým najít společný jazyk. (Dialog za dne a noci)

Současná poušť víry leží hlouběji, než sahají otázky „co“ a „jak“. Problém je v tom, ke komu mluvit? Svatý Pavel to nazývá „vírou naslouchat“. Někdo mluví, někdo naslouchá. Kdo je ten „někdo“? Nachází společný jazyk? Má jeden jen ústa a druhý ucho? Abych mohl naslouchat, musím se naklonit k tomu, kdo mluví. Když chci mluvit, musím se naklonit k tomu, kdo naslouchá. Naklonit se znamená překonat jistou vzdálenost, snad i propast. Nad propastí navazuje řeč taková spojení, která nenastanou v žádném jiném případě. Jedním z těchto spojení je *důvěra*. Doufám, že mě slyšíš a odpovíš. (Pochopit vlastní víru, s. 20–21)

Kdo se chová spravedlivě, ten vidí sebe sama nejen svými vlastníma očima, ale také se vidí jakoby zvencí, očima jiného člověka. Chovat se spravedlivě znamená žít v pravdě. Je to schopnost vidět se ze všech možných stran: nejen z hlediska toho, co cítím, ale také z hlediska